

DOSYA**SINIF MÜCADELELERİNDE
MÜHENDİSLER***Dünya ARMAĞAN**

Bir yanda Demirel, Erbakan ve Özal gibi mühendisler yetiştiren, diğer yanda ise 70'li yılların TMMOB'sini yaratan bir ülkede, mühendislerin, ideolojilerine ve sınıfsal konularına ilişkin genel-geçer şeyler söylemek ne kadar mümkün? Mühendislere "doğal" bir ilerlilik ya da solculuk atfetmek mümkün mü? Yoksa mühendisler yalnızca sıradan teknokratlar mı? Asıl önemlisi, mühendislerin, yalnızca mühendis olmaları nedeniyle, toplumsal ve sınıfsal mücadeleler içinde şu ya da bu konumu almaları gerektiği söylenebilir mi?

Bu yazıda bu soruların yanıtları aranacak. Bunun için de, öncelikle mühendisliğin bir meslek haline gelmesinin tarihi üzerinde durulacak.

BİR "MESLEK" OLARAK MÜHENDİSLİK

Bugün teknolojik faaliyetlerin ayrılmaz bir parçası olarak görülen mühendislik, aslında, teknolojinin tarihine oranla oldukça yeni bir meslek. Teknolojinin tarihini insanın alet yapmasıyla, yani insanlığın ilk adımlarıyla başlatmak mümkün. Oysa kol emeğinden ayrılmış bir kafa emeği türü olarak mühendisliğin ayrı bir "meslek" haline gelmesinin tarihi, en fazla birkaç yüzyıl önce başladı.

Kuşkusuz, "mühendislik faaliyetleri"nde uzmanlaşmış insanlar eskiden de vardı. Ama teknolojiyi geliştiren ve uygulayanlar, çoğunlukla, aynı zamanda kol emeklerini de kullanan insanlardı. Eski dönemlerin mimar-mühendislerini "usta" olarak nitelendirmek daha doğru olur. Teknolojik buluşları da, bizzat üretim sürecinde yer alan girişimci ve ustalar yapıyordu. Bunların çoğu, çağdaş mühendislerin bir dönem kazanacağı toplumsal statü ve ayrıcalıklardan yoksundu. Sözelimi, Ortaçağda, bir Dominikan vaizi, mimar-mühendislerin aldığı yüksek ücretlerden şu şekilde yakınabiliyordu: "Duvar ustaları, eldivenli ellerinde ölçü çubuğu, "şurdan kes" diye başkalarına emir veriyorlar, ama

kendileri çalışmıyorlar. Buna karşın, çoğu, modern din adamları gibi, daha yüksek ücret alıyorlar. Kimileri var, salt lafla iş görüyor. Bakın, bu koca binalarda yalnızca emir verip de neredeyse hiçbir zaman elini işe sürmeyen, ama paraya gelince diğerlerinden çok daha fazlasını alan bir ustabaşı var. Sonuç olarak kilisede, bol kazançlar elde eden pek çok kimse bulunuyor; bunların ne iş yaptıklarını ancak Tanrı bilir. "Şunu şöyle yap, bunu böyle yap" deyip duran bu kimselerin elleri değil, dilleri çalışıyor." (Gimpel, J; s. 116).

Mühendislik mesleği, 18. yüzyıldaki Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıktı. Ancak ilk mühendislerin de büyük çoğunluğu, emek sürecine doğrudan katılan küçük atölye sahipleri ve küçük işadamlarıydı. Çağdaş mühendislik, sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma süreçlerinin derinlik kazandığı, büyük işletmelerin ortaya çıktığı ve emek sürecindeki ayrışmanın hızlandığı 19. yy.'da biçimlendi.

Dolayısıyla, mühendislik mesleğinin doğuşunu emek sürecinin ayrışması bağlamında ele almak gerekiyor.

Marx, Kapital'de, kapitalist üretim tarzının kendi ayakları üzerinde dikilmesini sağlayan makina üreten makinaların ve büyük sanayinin ortaya çıkışından önce, manüfaktür aşaması üzerinde durur. Manüfaktür dönemi, kapitalizmin ilk ortaya çıktığı ülkelerde, bir geçiş evresi olarak yaşandı: "(...) manüfaktürün doğuş şekli, el zanaatlarından çıkıp gelişmesi, iki yanlı oluyor. Bir yandan, bağımsızlıklarından sıyrılarak, tek bir metaın üretimindeki salt yardımcı, kısmi bir süreçte uzmanlaşan çeşitli bağımsız el zanaatçılarının el birliğinden doğuyor. Öte yandan da, bir zanaatın zanaatçılarının el birliğinden doğuyor; manüfaktür, bu belirli zanaatı çeşitli parça işlemlere bölüyor ve her biri belli bir emekçinin özel işi haline gelinceye kadar onları yalıtıyor ve birbirinden bağımsız hale getiriyor. Bu nedenle manüfaktür, bir yandan bir üretim sürecine iş bölümünü getiriyor ve bu bölünmeyi daha da geliştiriyor, öte yandan da eskiden ayrı ayrı olan el zanaatlarını bir araya topluyor.

* Gelenek Dergisi Yazarı

Ama özel çıkış noktası ne olursa olsun, son biçimi, daima aynıdır-parçaları insan olan bir üretim mekanizmasıdır." (Marx, Kapital-I; s. 353-354).

İş aletlerinin giderek özelleşmesini sağlayan manüfaktür, karmaşık işlerle basit işlerin ayrışmasına ve emek gücünün hiyerarşik bir bölünmeye uğramasına yol açar. Manüfaktürle birlikte ortaya bir yandan vasıfsız işçiler, diğer yandan da aşırı uzmanlaşmış ve çok özel işlere bağlanmış işçiler çıkar. Toplumsal işbölümünün belirli bir gelişkinlik düzeyine ulaşmasının ürünü olan manüfaktür, aynı zamanda işbölümünün daha fazla derinleştirilmesinin önünü açar.

Burada da en kritik halka, kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrışmadır: "İşçilerin karşısına bir başkasının malı ve egemen bir güç olarak çıkan maddi üretim sürecinin akıl ve zeka ile ilgili yönleri, manüfaktürdeki iş bölümünün bir sonucudur. Bu ayrılma, kapitalistin tek bir işçinin karşısına, birleştirilmiş emeğin bütünlüğünün ve iradesinin temsilcisi olarak çıktığı basit el birliği ile başlar. İşçiyi parça-işçi halinde bölük eden manüfaktür içerisinde gelişir. Ve bilimi, emekten farklı bir üretken güç haline getirerek sermayenin hizmetine veren modern sanayi için de tamamlanır." (Marx, Kapital-I; s. 375).

Kapitalist üretim, ayırt edici niteliklerine, makinelerin ortaya çıkması ve asıl önemlisi makine üreten makinelerin yapılması ve büyük sanayinin doğması ile birlikte kavuşur. Büyük sanayinin ortaya çıkmasıyla birlikte üretim sürecindeki işbölümü daha da derinleşir. Artık emek sürecinin çok daha ayrıntılı bir parçalanmaya tabi tutulması ve her parçanın çok daha az hüner ve eğitim gerektirmesi mümkün hale gelir. Bu noktadan sonra, bilimsel ve teknik bilgi tümüyle mühendislerin ve teknik elemanların kontrolüne girer. Dahası, emek sürecinin bilimsel yöntemlerle örgütlenmesi bir zorunluluk halini alır.

19. yüzyılın sonlarında taylorizmin ortaya çıkışı bir tesadüf değildir. Taylorizmle ("bilimsel işletmecilik") birlikte, emek süreci işçilerin hüner, bilgi ve becerilerinden olabildiğince bağımsızlaştırılır, tasarım ile uygulama birbirinden ayrılır ve üretim sürecinin bilgisi merkezileştirilerek emek sürecinin her aşaması merkezi olarak denetlenir. İşçilerin makinelerin birer parçası haline gelmesi, manüfaktür döneminden çok, bu aşamaya özgüdür.

Taylor, emek sürecinin bu yeni örgütlenme biçimi için gerekli işçiyi şu şekilde tanımlar: "Düzenli bir meslek olarak pik demir işlemeye uygun bir kişi için aranan ilk koşul, bu kişinin aptal ve yumuşak başlı olmasıdır. Başka şeylerden çok bir öküze benzesin ki işini hiç itirazsız yerine getirebilsin." (Adams J.L.; s. 243).

Kol emekçileri üretim sürecinin bilgisinden tümüyle yoksun kalırken, mühendisler de bu sürecin vazgeçilmez bir bileşeni haline gelir. Üretim sürecinden giderek kopan sermaye sahiplerini temsil etmeye başlarlar. İş bölümü

içindeki bu nesnel konumlanışları, mühendisleri kol emekçilerinden uzaklaştırır. Dahası, mühendislerin yalnızca teknik değil, aynı zamanda yönetsel fonksiyonlar üstlenmeleri oranında, kol emekçileri ile aralarındaki ayrımlar derinleşir.

Ancak, mühendislik mesleğinin bu "yükseliş"i ile düşüşü arasında çok uzun bir süre geçmemiştir. Sermaye, kol emeği gibi kafa emeğini de ucuzlatmaya çalışır. Marx'ın ticari işletmelerde çalışan büro emekçileri üzerine söyledikleri mühendisler için de fazlasıyla geçerlidir: "Sözcüğün gerçek anlamında ticari işçi, emeği vasıflı emek olarak sınıflandırılan ve ortalama emeğin üzerinde sayılan, daha yüksek ücret alan ücretli işçiler sınıfına girer. Gene de bu ücret, kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle, ortalama emeğe göre bile bir düşme eğilimi gösterir. Bu kısmen bürodaki iş bölümünden ileri gelir ve emeğin kapasitesinde tek yanlı bir gelişme olduğu için, bunun gideri bütünüyle kapitaliste yüklenmez, çünkü, işçinin becerisi, işini yapa yapa kendi başına gelişmiştir ve iş bölümü bunu tek yanlı yaptığı ölçüde de, bu gelişme o kadar hızlı olmuştur. Sonra, gerekli eğitim, ticari bilgi, yabancı dil vb., bilim ve halk eğitimindeki gelişmeyle birlikte gitgide daha hızlı, kolay, yaygın ve ucuz bir biçimde yeniden üretildikçe, kapitalist üretim tarzı da öğretim yöntemlerini, vb. pratik amaçlara doğru yönelmeye başlar. Halk eğitiminin yaygınlaşması, kapitalistleri, bu gibi işçileri, eskiden bu işlere giremeyen ve daha düşük bir yaşam düzeyinde bulunan sınıflardan sağlama olanağına kavuşturur. Üstelik bu, arzı artırdığı için rekabeti de artırır. Pek az istisna ile bu kimselerin emekgücü, bu yüzden, kapitalist üretimdeki gelişmeyle değer kaybına uğrar. Emeğin kapasitesi arttığı halde bu işçilerin ücretleri düşer. Kapitalist, gerçekleştirilecek değer ve kâr arttıkça, bu işçilerin sayılarını çoğaltır." (Marx, Kapital-III; s. 264-465).

Mühendislik fakültelerinin sayısı 20. yüzyılda son derece hızlı bir şekilde artmıştır. ABD'de, 1900 yılında mühendis başına düşen işçi sayısı 225 iken, bu sayı 1960 yılında 20'ye düşmüştür. Mühendisler arasındaki hiyerarşi giderek daha fazla önem kazanmış, alt kademe mühendislerle teknisyenler arasındaki ayrımlar silikleşmiştir. Özellikle dünya kapitalizminin 70'li yılların başında girdiği bunalım döneminde "teknoloji=işsizlik" denklemi mühendisler ve hatta işletme yöneticileri için de geçerli olmaya başlamıştır. Diğer yandan, bilişim teknolojisindeki gelişmelerin de katkısıyla, mühendislik eğitimi almış olanların önemli bir bölümü son derece rutin teknik faaliyetler yürütmeye başlamış ve bir meslek olarak mühendisliğe atfedilen "yaratıcılık" boyutu giderek zayıflamıştır. Zaten, 20. yüzyılın "mucit"leri, kendi başına araştırma faaliyeti yürütenlerden çok, büyük şirketlerin araştırma-geliştirme birimlerinde çalışan ücretli mühendislerdir.

Bu süreçte mühendislerin ücretlerinin görece olarak düştüğünü ve ayrıcalıklı statülerini giderek yitirdiklerini eklemeye bile gerek yok. Dolayısıyla, bu süreci, mühendislerin tam anlamıyla proleterleşme süreci olarak adlandırmak mümkün.

Ancak, mühendislerin işçi sınıfı hareketi ve daha genel olarak toplumsal mücadeleler içindeki yerlerini tek başına üretim sürecindeki konumlanışlarından ve ücretlerinden hareketle tartışmak eksiklik olacaktır. Mühendislerin toplumsal muhalefetin bileşenleri arasında yer almaya başlamaları proleterleşme sürecinin belirli bir aşamaya ulaşmasından sonra başlamadığı gibi, bu sürecin derinleşmesi, muhalif bir mühendis kimliğinin biçimlenmesine otomatik olarak yol açmıyor. Bu noktada tartışmayı Türkiye üzerinden sürdürebiliriz.

TÜRKİYE'DE MÜHENDİSLER VE MÜCADELELERİ

Kapitalistleşme sürecine geç giren başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, ilk mühendisler, asıl olarak askeri gereksinimleri karşılamak için kurulan mühendislik okullarından mezun oluyor. Osmanlı'nın son dönemlerinde açılan çağdaş eğitim kurumlarının öğrenci ve mezunları, bir yandan aldıkları eğitimle uyumlu olmayan bir toplumsal yapıda yer bulma sorunuyla, diğer yandan da artık aşılakta olan bir düzenin geleneksel kurum ve katmanlarının direnciyle karşılaşılıyor. Bunlara imparatorluğun çöküş sürecinde olması da eklendiğinden, Batılı bir eğitimden geçmiş insanlar, temel sorunu, mevcut toplumsal yapıda ve gericiilerin yeni olana dönük direnişinde görmüştür. Bunun sonucu, batılılaşma ve kapitalistleşme hedefleriyle tanımlanabilecek bir ilericiğin doğuşudur.

Sözgelimi Rusya'da olduğu gibi Osmanlı'da da, mevcut düzeni korumak için atılan adımların giderek bu düzeni tehdit eder hale gelmesi, devletin karşı tepkisine yol açmıştır. Ancak bu tepki, okumuş ve okumakta olan insanların muhalif kimliklerini pekiştirmiş ve radikalleşmelerine yol açmıştır.

Dolayısıyla, okumuş insanlar, uzmanlaştıkları dalda çalışıp çalışmamlarından bağımsız olarak, daha akılcı, daha çağdaş ve gelişkin bir toplumsal düzen özlemiyle mücadeleye girebilmektedir.

Cumhuriyet'in ilk dönemi ise, yeni bir düzen kurmanın ve pek çok alanda ileri adımlar atmanın heyecanını okumuş insanlara taşıyabilmiş ve onları bu yeni düzene bağlayabilmiştir. Dönemin mimar ve mühendislerinin temel sorunu, bu yeni düzendeki konumları olmuştur.

Mühendis ve mimarlık faaliyetlerinin tanımlanarak resmileşmesi doğrultusundaki ilk adımlar 1927 yılında atılmıştır. İki mühendis milletvekili tarafından hazırlanan "Mühendislik ve Mimarlar Hakkında Kanun"un asıl hedefi, mühendislere, geçmiş dönemin lonca tipi örgütlenmesinin avantajlarını kazandırmaktır. Yasanın gerekçesinde şu görüşlere yer verilir: "Son zamanlarda, hiçbir sıfat ve selahiyeti olmadığı halde, mühendis ve mimar ismini taşıyanların türediği ve bunların başaramayacakları işlere giriştikleri (sonuçta, memleketi zarara soktukları) görülmektedir. Bu kanunun kabulü... bu gibi türedilerin meydana almasına... engel olacak, hakiki mühendis ve mimarların

itibar ve rağbetinin çoğalmasına ve memleketimizde birçok fedakarlıklarla tesis ve idame edilen meslek mekteplerinin hukuk ve haysiyetinin tanınmasına... binnetice hayat ve servetimizin güvenli bir biçimde geliştirilmesine hizmet edilmiş olacaktır." (Tanık, CDTM-6).

1938'deki benzeri bir yasanın ardından 40'lı yıllarda kurulan "Türk Yüksek Mimarlar Birliği" ile "Türk Yüksek Mühendisler Birliği"nin de asıl hedefi, bir meslek olarak mühendisliğin saygınlığını ve ayrıcalıklarını artırmaktır.

Ancak, bir meslek olarak mühendislik ve mimarlığın yeterince ayrışabilmesi için, kentleşme, altyapı hizmetleri, baraj ve yol inşaatları ve sanayideki kıpırdanmanın mühendislere duyulan talebi artırdığı 50'li yılları beklemek gerekecektir. 50'li yılların ilk yarısında meclise sunulan iki yasa teklifinden birinin gerekçesi, aradan geçen sürenin "özlenen" gelişmeyi sağlayamadığını gösteriyor: "(Mühendislik ve mimarlık alanları), bugüne kadar iş ve fayda, hak ve selahiyet ölçüleriyle planlaştırılmış değildir. (...) Pratik bazı tecrübelerinden cesaret alan teknisyenlerin de mühendislik faaliyetine imkan bulmaları, göz yumulmamacak zararlar meydana getirmektedir." (Tanık, CDTM-6).

Söz konusu iki teklif birleştirilerek, 27 Ocak 1954'te Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'ni kuran yasa kabul edilir. TMMOB, yaklaşık 5000 üye ve 10 ihtisas odası ile faaliyete geçer. 60'lı yılların ortalarına kadar seçkin bir yapılanma görünümü sunan TMMOB'nin kurucu ve ilk dönem yöneticilerinin çoğu ya devlet yönetiminde, ya da parlamentoda yer almaktadır.

Türkiye'de de, mühendislerin toplumsal statü ve ayrıcalıklar açısından zirveye ulaştıkları nokta, aynı zamanda hızlı bir düşüşün başlangıcı olmuştur. 60'lı yıllardan itibaren mühendis ve mimarların sayısı hızla art(ırıl)mıştır. Mühendislik fakültelerinin hızla çoğalması, her yıl binlerce mühendisin mezun olmasını sağlamış ve 70'lere gelindiğinde başta kimya mühendisleri ve mimarlar arasında olmak üzere işsiz mühendis-mimarların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Yığınsallaşma, 60'lı yılların sonlarına doğru statü kaybını da getirmeye başlamıştır. Sözgelimi, kamuda çalışan mühendisler 1969 yılında personel kanunu kapsamına alınmıştır.

Bu gelişmeler, mühendis ve mimarlar arasındaki siyasallaşma potansiyelini de artırmıştır.

Ancak, 60'lı yılların sonları ile 70'li yıllardaki siyasallaşmayı yalnızca ayrıcalıkların giderek azalmasıyla açıklamak mümkün değildir. Asıl kritik gelişme, toplumun genel olarak siyasallaşması ve öğrencilerin bu siyasallaşma içinde öne çıkması olmuştur. 60'lı yıllarda İTÜ ve ODTÜ gibi üniversitelerde sol düşünce egemenlik kurarken, yeni mezun olan solcu mühendisler 69'dan itibaren odalarda yönetime gelmeye başlamış ve mühendis odalarının 70'li

yıllarına damgalarını vurmuştur.

Ülkenin kalkınması ve sanayileşmesi için çözüm yolları arayan, emperyalizme, bağımlılığa ve yabancı sermayeye karşı çıkan, ulusal kaynakların planlı şekilde değerlendirilmesini ve devletçiliği savunan mühendisler, kamucu ideolojinin bu topraklarda yerleşiklik kazanmasına ciddi katkılarda bulunmuşlardır.

Söz konusu dönemde mühendislerin gündemine giren başlıkların çeşitliliği, mühendis hareketinin kendisini dar bir alana sıkıştırmadığını da gösteriyor: Enerji üretiminde ithal petrole bağımlılık; kent toprakları üzerindeki spekülasyonlar; kıyıların yağmalanması; sınıai yatırım projelerinde ve kent planlamasında yabancı uzman ve teknisyenlerin kullanılması; teknolojik dışa bağımlılık; toprak reformu; orman köylülerinin sorunları; haşhaş ekiminin ABD tarafından engellenmesi; faşist hareketin yükselişi ve anti-faşist mücadele; ve, AET, Enerji Ajansı, NATO ve CENTO gibi örgütlerin Türkiye'nin siyasi ve ekonomik bağımlılığına yol açması...

Asıl olarak odalarda örgütlenen ve zaman zaman daha ileri örgütlenme biçimlerini de zorlayan mimar ve mühendisler, Türkiye'de bir "düzen sorunu" olduğu konusunda az çok ortaklaşıyordu. Düzen sorunu denirken, daha çok, kapitalist gelişmenin "çarpık" olduğu düşünülen yanları kastediliyordu. Çarpıklığın Türkiye'de değil, kapitalizmin kendisinde olduğu görülemediğinden, çözüm yine kapitalizmin sınırları içinde aranılıyordu. Ama en azından, ileri sürülen talepler, mevcut düzenin karşılayamayacağı ve bir başka düzen arayışını güçlendiren taleplerdi.

80'li ve 90'lı yıllarda ise, mühendislerin geçmişte savunduğu ne varsa tam tersi yaşandı. Sermaye düzeni kalkınma ve sanayileşme hedeflerini bir kenara bıraktı. Emperyalizme teslimiyette sınır tanınmadı. Yabancı sermayenin önündeki kapılar sonuna kadar açıldı. Planlama düşüncesi tümüyle terk edilirken, toplumsal kaynaklar üzerindeki her tür kamu mülkiyetine karşı savaş açıldı.

Dahası, yine 80'lerle birlikte, mühendislerin ayrıcalıklarını yitirme süreci de hızlandı. İşsiz mühendislerin sayısı artarken, kamudakiler başta olmak üzere ücretle çalışan mühendislerin yaşama standartları geriledi. TMMOB'nin çıkardığı Birlik Haberleri adlı derginin Şubat 1997 sayısında çıkan Yayın Kurulu imzalı bir yazıya göre, bugün Türkiye'de yaklaşık 250 bin mühendisin bulunduğu ve bunların üçte birinin açık işsiz konumunda olduğu tahmin ediliyor.

Mühendislerin büyük çoğunluğu, geçinebilmek için emek güçlerini satmaktan başka hiçbir şansları olmayan "kafa emekçileri" olarak, işçi sınıfının bir parçasını oluşturuyor. Diğer yandan, kendi işlerini yürüten mühendislerin de önemli bir bölümü yalnızca görünüşte "serbest"tir. Özellikle küçük bürolarda çalışan mühendisler, önce iş, ardından da paralarını alabilmek için, büyük şirket kapılarını aşındırıyor. "Serbest"lik, çoğu kez, iş ve dolayısıyla

gelir güvencesi olmadan çalışmak anlamına geliyor. Büyük şirketler açısından, mühendislik ve mimarlık büroları, yalnızca üretimin hızlı bir şekilde arttığı dönemlerde kullanılan bir tür sözleşmeli mühendis-mimar kaynağı olma işlevini görüyor.

80'li ve 90'lı yıllarda, diğer dallarda olduğu gibi mühendislik fakültelerinin ve bu fakültelerde okuyan öğrencilerin sayısı da büyük bir hızla artırdı. Özellikle taşra üniversitelerinden mezun olan mühendislerin önemli bir bölümü ya işsiz kalıyor, ya da çok düşük ücretlerle çalışıyor.

Bunlara karşın, mimar ve mühendislerin düzene karşı mücadeleleri güçlenmek bir yana fazlasıyla zayıfladı. Liberalizm rüzgarları ve "globalizm" tartışmaları mühendisler üzerinde de fazlasıyla etkili oldu. Türkiye'nin artık sanayiye bir kenara bırakıp hizmet sektöründe uzmanlaşması gerektiği türü tezler, asıl istihdam alanları sanayi olan mühendislere bile mantıklı gelebildi.

Bunun son derece anlaşılır bir yanı var. Bugünün Türkiye'sinde, bir bütün olarak sermaye düzenini karşıya almadan ne sanayileşme, ne enerji, ne kentleşme, ne ulaşım, ne de eğitim ve sağlık sorunları çözülebilir. Sorunların bu denli biriktiği ve iç içe geçtiği bir ülkede, toplumsal kaynakların tümünü merkezi denetim altına almadan ve emperyalist bağımlılık ilişkilerine son vermeden kısmi çözümler üretmek bile olanaksız. Ufku kapitalizmin sınırlarını aşmayan bir mühendis hareketi, toplumsal mücadelelerin geriletildiği bir dönemde, sermayenin siyasal ve ideolojik saldırılarına direnemezdi...

Kuşkusuz, mimar ve mühendislerin liberal saldırılara ciddi bir direnç gösterememesinde, tek yanlı uzmanlaşmalarının ve bununla bağlantılı ideolojik belirlenimlerinin de payı bulunuyor. Bu sonuncu noktayı ayrı bir başlık altında ele almakta yarar var.

"TEKNOKRATİK İDEOLOJİ" YA DA "MÜHENDİSLİK İDEOLOJİSİ"

Teknokratik ideoloji ya da mühendislik ideolojisi kavramları, genel olarak, bilim ve teknolojinin sınıfsal ilişkilerden ve siyasetten bağımsız olduğu düşüncesi ile toplumsal sorunların birer "mühendislik problemi" olarak ele alınıp çözülebileceği inancını anlatır.

Kapitalist eğitim sistemi, insanları dar bir alanda uzmanlaştırmayı ve "mesleki" ilgi alanlarına girmeyen konularda bilgisiz (ve mümkünse ilgisiz) bırakmayı hedefler. Mühendisler sözkonusu olduğunda, bu uzmanlaşma, gerçekten de, toplumsal sorunların bütünlüklü ve doğru şekilde kavranmasına engel olan bir "teknokratik bakış"ı doğurabilir.

Ancak, teknokratik bakış, mühendislik problemlerinin kendine özgü niteliklerinden çok, toplumsal sorunlara ilgisizliğin ve apolitizmin ürünüdür.

İşin ilginç yanı, mühendislerin çoğu, kendi uzmanlık alanları dışındaki teknik konularda bile fazlasıyla bilgisizdir. Mühendislik eğitimi almış olmak, teknolojik gelişmelere ilişkin bütünsel bir bakışa sahip olmak anlamına gelmemektedir. Bilim ve teknolojinin sermayenin boyunduruğu altına alınmış olmasından kaynaklanan sorunları görebilen mühendislerin sayısı hiç de fazla değildir. Sözgelimi, "bilgi toplumu"ndan söz edilen bir dönemde, bilginin sermaye denetiminde tekelleştirilmesinin ve patent sisteminin teknolojik gelişmeyi yavaşlattığı görülmektedir. Diğer yandan, teknolojik gelişmenin çalışma saatlerinin düşmesi yerine işsizliğe yol açmasına şaşırılmaması şaşırtıcı değil mi?

Fazlasıyla ayrılmış bir kitle olan mühendislerin, sermayenin saldırılarına karşı ortak bir tepki üretmeleri fazlasıyla zor. Örneğin, büyük işletmelerde yöneticilik yapan ya da kendi işlerini kurarak işçi çalıştıran mühendislerle, işsiz ya da kamuda çalışan mühendisler arasında, mezun oldukları bölümler dışında neredeyse hiçbir ortaklık bulunmuyor. Uzmanlık dallarına, mezun oldukları okullara, çalıştıkları alanlara, hiyerarşik konumlarına, kendi işlerine sahip olmamalarına, işçi çalıştırıp çalıştırmamalarına, özel sektörde ya da kamuda çalışmalarına, işsiz olup olmamalarına göre farklılaşan insanların oluşturduğu bir toplamdan söz ediyoruz. Dolayısıyla mühendislerin, yalnızca mühendis olmaları nedeniyle toplumsal mücadelede şu ya da bu konumu almalarının bir zorunluluk olduğunu söylemek mümkün değil.

Ancak bu son söylenenlerden çıkarılabilecek bir sonuç daha var: Bir mühendis hareketinin bulunmadığı bugün, "teknokratik ideoloji" ya da "mühendislik ideolojisi"nin gücünü abartmak da yanlış olacaktır.

Bu konudaki tartışmalarda karşılaşılan en yaygın hatalardan biri, hareket halinde olmayan bir kitleye bağımsız (ya da "özerk") bir ideolojik kimlik atfetmektir. Bütüncüleştirici-ortaklaştırıcı bir ideolojik kimlik, ancak siyasal bir hareketlilik içinde biçimlenebilir. Sınıf mücadelelerinin zayıfladığı dönemlerde tek tek işçilerden hareketle "işçi sınıfı ideolojisi"ni tanımlamaya çalışmak ne kadar anlamsızsa, ortada bir mühendis hareketi yokken tüm mühendisleri kucaklayan bir ideolojik çerçeve aramak da o kadar yanlıştır.

Dolayısıyla, asıl üzerinde durulması gereken, Türkiye'de yeniden bir mühendis hareketini ortaya çıkarabilecek olan dinamiklerdir. Bu hareketin ideolojisini, büyük oranda, sözkonusu dinamikler biçimlendirecektir.

Bugün için, tüm mühendis kitlesini aynı anda ifade eden tek bir ideolojik motif bulmak bile mümkün değildir. Yakın geçmişe kadar, mühendislerin neredeyse tümünün en azından "laik" olması gerektiği düşünülebilirdi. Ancak, seçimleri kazanmasalar bile oda yönetimlerine göz diken gerici mühendisler, bunun böyle olmadığını gösterdi.

Diğer yandan ve kuşkusuz, bir mühendis hareketi de,

tüm mühendisleri kucaklayamayacaktır. Hatta, ilerici bir mühendis hareketinin, toplam mühendis kitlesi içinde bir azınlık olma durumunu en azından uzun bir süre boyunca aşamayacağını öngörmek de mümkündür. Ancak burada durum farklıdır. Hareket eden parça, bütünü temsil eder.

Bu arada, 80'li yıllardan sonra popüler olan bir eleştiri tarzına da mesafeli yaklaşmak gerekiyor. Geçmişteki mühendis hareketinin barındırdığı pozitivist, rasyonalist, teknokratik ve seçkinci eğilimlere dönük eleştirilerin önemli bir bölümü, gericiğin saflarından geliyor.

Açıkçası, toplumsal sorunları birer "mühendislik problemi" gibi ele almak, bunların çözülemeyecek kadar karmaşık olduğunu iddia etmekten iyidir!

Pozitivizm eleştirisi adı altında bilime ve teknolojik gelişmeye dönük kuşkuculuğu beslemek, gericiğin işidir. Rasyonalizm eleştirisi adı altında insanlığın akılcı bir düzen kurma yeteneğini sorgulamak, gericiğin işidir. Teknokratizm eleştirisi adı altında toplumsal sorunların çözümsüzlüğe mahkum olduğu kötümserliğini üretmek, gericiğin işidir. Seçkincilik eleştirisi adı altında okumuş insanların toplumsal mücadelenin önderliğini üstlenmesine karşı çıkmak da gericiğin işidir.

MÜHENDİSLER NE YAPMALI?

"Okumuş" insanlar olarak mühendisler, toplumsal sorunları kavrama ve bu arada "teknokratik ideoloji"yi aşma olanağına sahiptir. Bu olanak, aynı zamanda bir sorumluluğa işaret etmektedir. Okumuş insanların topluma karşı sorumluluğuna...

3. köprü sorunu bile, Türkiye'de akıl-dışının egemenliğinin hangi boyutlara ulaştığını gösteriyor.

Türkiye'nin bir aydınlanma dönemine sokulması gerekiyor. Dinci gericiğin ve karşı devrimci odakların bu denli kök saldığı bir ülkede köklü bir aydınlanma hamlesinden aşağısı kurtarmayacaktır. Bu ülkenin bir sanayileşme atılımına ihtiyacı var. Bu ülkenin emperyalizme bağımlılığına son vermek gerekiyor. Bu ülkenin insanların ihtiyaçları, tüm toplumsal kaynakların merkezi olarak planlanmasını ve bunun için de üretim araçlarının kamulaştırılmasını gerektiriyor.

Bu ülkenin sorunları, akıllı, akılcılığı, bilimsel yaklaşımı zorunlu kılıyor. Bu konuda mühendislere de sorumluluk düşüyor.

Sermayeye teslim olma onursuzluğunu göstermek istemeyen ve bu memleketi sahiplenen mühendisler, sınıfsal mücadeleler içinde bir taraf olarak ortaya çıkmak zorunda.

Sınıf hareketinin bugünkü göreceli zayıflığı, mühendisler

açısından, bir mazeret değil, aksine görev çağrısı anlamına gelmelidir. Bu ülkede mühendislerin hala ciddi bir toplumsal ağırlığı var. Sermaye düzeni karşısında net tavır alan bir mühendis hareketi, sermayenin ideolojik saldırılarının püskürtülmesinde önemli bir rol üstlenecektir.

Kafa emekçileri olarak mühendisler, sınıfsal konumlarını netleştirdikleri oranda, işçi sınıfının ayrıksı bir parçası olmaktan çıkarak, öncü unsurları arasına girebilecektir. Mühendislerin sınıfsal konumuna ilişkin tartışmalar, ancak bu söylenenlerin gerçekleşmesiyle birlikte noktalanabilir.

Bugünden sonra, bu çerçevenin dışında herhangi bir mühendis hareketinin biçimlenmesi ise pek olası değil.

Yeterli sayıda mühendise ulaşamamaktan ve sınırlı sayıda aktif üyeye sahip olmaktan yakınan mühendis odalarının "en geniş" mühendis kitlesine hitap etmek amacıyla geri bir çizgiye oturmaları, mevcut sorunları derinleştirmekten başka bir sonuç vermiyor. Sermaye düzeninin insanlara bir gelecek umudu sunma gücünü tümüyle yitirdiği bugün, mühendisleri harekete geçirebilecek olan, yalnızca, farklı ve net bir gelecek perspektifidir.

Geleceği, bu ülkenin ve insanlığın farklı bir geleceğe sahip olabileceğine, olması gerektiğine inananlar kuracak!

KAYNAKLAR

Adams L.J., (1996), "Bir Mühendisin Dünyası", çev: Cem Soydemir, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Beşinci Basım, Ankara.

Armağan D., (1997), "Mühendisler Mücadelenin Neresinde?", Bilim Yolu (Sosyalist İktidar gazetesinin aylık eki), sayı: 1.

Basalla G., (1996), "Teknolojinin Evrimi", çev: Cem Soydemir, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara.

Birlik Haberleri, (Şubat 1997), TMMOB Yayını.

Gimpel J., (1996), "Ortaçağda Endüstri Devrimi", çev: Nazım Özüaydın, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara.

Göle N., (1986), "Mühendisler ve İdeoloji", İletişim Yayıncılık, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Gümrükçüoğlu M., (1988), "1970'lerde TMMOB", Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, cilt 7, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Marx K., (1986), "Kapital", 1. cilt, çev: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul.

Marx K., (1990), "Kapital", 3. cilt, çev: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.

Tanık B., "Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 6, İletişim Yayıncılık, İstanbul, tarihsiz.

Tanık B., (1996), "Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB)", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi - Yüzyıl Biterken, cilt 14, İletişim Yayıncılık, İstanbul.